

Lietuviai SSRS MVD ypatingųjų lagerių kalinių tautinėje sudėtyje

Straipsnyje nagrinėjami pagrindiniai statistiniai duomenys apie SSRS MVD GULAG'o ypatingųjų lagerių kalinių lietuvių skaičių 1950–1954 m. Pateikiama kiekybinė lietuvių dinamika pagal metus ir lagerius. Atskleidžiamos kiekybinės kaitos tendencijos ir kryptys. Nurodomi lageriai, kuriuose lietuvių buvo daugiausia ir kuriuose – mažiausia, pateikiama didžiausio lietuvių skaičiaus lagerių gyvavimo laikotarpiu data.

ĮVADAS

Tiriant Sovietų Sąjungos vidaus reikalų ministerijos GULAG'o ypatinguosius lagerius jau pasiekta tam tikrų rezultatų. Yra išnagrinėti tokie šios problematikos aspektai kaip lagerių ir jų padalinių organizacija, struktūra ir dislokacija; kalinių skaičius, sudėtis ir judėjimas; kalinių darbinis išnaudojimas, apsauga ir laikymo režimas; kalinių gyvenimo ir buities sąlygos, maitinimas, medicininė ir sanitarinė priežiūra ir mirtingumas; lagerio personalas¹.

Kalinių skaičiaus, sudėties ir judėjimo tyrimai leidžia atsekti lagerio kontingento papildymo chronologiją, kalinių skaičiaus dinamiką, kalinių sudėtį pagal lytį, amžių ir tautybę, pagrindo nuteisti pobūdį ir teistumo terminus.

Svarbus yra ir lagerių kalinių tautinės sudėties klausimas, nes leidžia nustatyti konkrečios tautybės atstovų procentą bendrame kalinių skaičiuje. Tyrimai rodo, kad nemažą procentą ypatinguosiuose lageriuose sudarė lietuviai. Netiesiogiai šis klausimas atsispindi Karagandos ir Žezkazgano (Kazachijos Respublika) aukštųjų mokyklų tyrėjų darbuose, kuriuose plačiai pateikiami įvairūs statistiniai duomenys.

LIETUVIAI TARP KITŲ TAUTYBIŲ YPATINGŪJŲ LAGERIŲ KALINIŲ

Remiantis atliktais tyrimais, galima atsekti lietuvių skaičiaus SSRS MVD GULAG'o ypatingųjų lagerių tautinėje sudėtyje dinamiką 1950–1954 m. Nors statistiniai duomenys apie lietuvių skaičių ypatinguosiuose lageriuose pagal metus ir mėnesius nėra išsamūs, jų visuma gana reprezentatyvi. Tai suteikia galimybę remiantis jų analize formuluoti tam tikras išvadas apie lietuvių skaičiaus kaitos tendencijas ir kryptis tiek konkrečiame lageryje, tiek ir visuose juose nagrinėjamu laikotarpiu.

1948–1956 m. Sovietų Sąjungoje (Kazachijos SSR ir Rusijos SFSR) buvo dislokuoti šie GULAG'o ypatingieji lageriai: 1-asis

Mineralnyj (1948 02 28–1957 03 06), 2-asis Gornyj (1948 02 08–1954 06 25), 3-iasis Dubravnij (1948 02 28–1954; reorganizuotas į pataisos darbų lagerį, toliau – PDL), 4-asis Stepnoj (1948 02 28–1956 04 24), 5-asis Beregovoj (1948 02 28–1954 05 26), 6-asis Rečnoj (1948 08 27–1954 08 27), 7-asis Ozerņnyj (1948 12 07–1954; reorganizuotas į PDL), 8-asis Pesčanyj (1949 09 05–1955 08 24), 9-asis Lugovoj (1949 10 10–1951 09 01), 11-asis Dalnij (1952 04 24–1954 04 24), 12-asis Vodorazdelnij (1952 10 25–1953 04 29). Keturi paskiausiai paminėti ypatingieji lageriai gyvavo vos 1–3 metus, kiti – 6–8 metus. Ypatingieji lageriai buvo arba uždaromi, arba reorganizuojami į PDL. Iš 12 ypatingųjų lagerių 4 buvo dislokuoti Kazachijos SSR: Pesčanyj, Stepnoj ir Lugovoj – Karagandos srityje, Dalnij – Pavlodaro srities Ekibastuze, kiti 8 (Mordovijos, Kemerovo,

Intos, Komijos, Taišeto, Norilsko, Vorkutos, Magadano) – Rusijos Federacijoje².

Tautinės sudėties požiūriu šių lagerių kontingentui būdinga tai, kad juose kalėjo iš esmės visų SSRS tautybių atstovai. Tarp trijų gausiausiai atstovaujamausių lagerių kalinių buvo lietuviai. Taip įvyko dėl to, kad didžiąją dalį lietuvių kontingento sudarė represuoti antisovietinio pasipriešinimo, prasidėjusio Lietuvoje pokaryje, dalyviai, jų rėmėjai ir kt.

Rusijos Federacijos valstybinio archyvo (toliau – RFVA) medžiaga leidžia bendrais bruožais atskleisti lietuvių skaičiaus dinamiką SSRS MVD GULAG'o ypatinguosiuose lageriuose, dislokuotuose Kazachijos SSR ir Rusijos SFSR.

Toliau lentelėse pagal metus ir lagerius pateikiama kalinių lietuvių skaičiaus ypatinguosiuose lageriuose dinamika.

1 lentelė. Stepnoj lagerio kalinių tautinė sudėtis 1950–1952 m.³

Data	1950 03 27	1951 01 01	1951 04 01	1951 07 01	1951 10 01	1952 01 01
Tautybė						
Rusai	5 406	3 237	3 835	3 746	3 799	3 816
Ukrainiečiai	15 427	7 845	9 469	9 360	10 084	10 089
Baltarusiai	1 554	701	988	1 036	1 028	1 024
Azerbaidžaniečiai	140	130	132	132	128	128
Gruzinai	145	104	116	136	112	110
Armėnai	128	155	168	178	176	176
Turkmėnai	56	52	59	61	63	63
Uzbekai	169	160	166	168	173	174
Tadžikai	89	53	60	60	62	62
Kazachai	289	300	309	298	305	299
Kirgizai	42	32	39	44	44	45
Suomiai ir karelai	23	22	23	23	22	22
Moldavai	155	111	130	137	144	149
Lietuviai, %	1 364 4,98	2 078 12,16	2 228 11,05	2 404 11,72	2 444 11,50	2 456 11,53
Latviai	875	825	944	1 064	1 068	1 070
Estai	472	518	681	752	761	763
Totoriai	120	127	132	130	130	128
Baškirai	4	6	8	8	8	8
Čiuvašai	10	–	–	–	–	–

Latviai	1 057	1 055	1 059	1 056	1 047	1 040	1 034	1 031	1 074
Lietuviai,	2 654	2 654	2 649	2 647	2 639	2 640	2 637	2 696	2 690
%	13,56	13,60	13,57	13,62	13,70	13,76	13,84	14,16	13,74
Estai	869	871	870	868	856	852	849	845	873
Žydai	189	183	185	185	179	178	176	178	174
Udmurtai	18	18	18	17	17	17	17	17	20
Čečėnai	–	–	–	–	–	–	–	–	124
Ingušai	–	–	–	–	–	–	–	–	56
Kiti	470	467	468	460	449	449	441	438	–
Iš viso	19 568	19 502	19 507	19 429	19 249	19 184	19 044	19 036	19 575

Per metus, nuo 1952 m. sausio mėn. iki 1953 m. sausio mėn., lietuvių Stepnoj lageryje sumažėjo nuo 2 656 iki 2 654, arba 2 žmonėmis (0,075 proc.), tačiau bendrame kalinių skaičiuje lietuvių procentas išaugo 2,03 proc., nuo 11,53 proc. iki 13,56 proc. Nuo 1953 m. vasario iki birželio bendras lietuvių skaičius lageryje mažėjo nedaug. Mažėjimo dinamika atskirais 1953 m. mėnesiais tokia: kovą – 5, balandį – 2, gegužę – 8, liepą – 2 žmonės. Mažiausiai lietuvių sumažėjo balandį ir liepą (po 2 žmones), labiausiai – gegužę (8 žmonės). Nustatyti, kiek iš 17-os žmonių per 6 mėnesius (nuo vasario iki liepos) išvyko

į kitus GULAG'o lagerius, mirė nuo ligų, traumų ar smurtine mirtimi, neįmanoma. 1953 m. rugpjūčio mėn. lietuvių, palyginti su liepos mėn., padaugėjo 59 žmonėmis. Po 10 mėnesių – 1954 m. birželį – lietuvių skaičius išaugo iki 2 696 ir 42 žmonėmis viršijo 1953 m. sausio mėn. skaičių. Tačiau bendrame lagerio kalinių skaičiuje lietuvių procentas buvo nedaug didesnis nei 1953 m. sausį, jis išliko beveik toks pat, išskyrus šiokių tokių padidėjimą 1953 m. rugpjūčio mėn. Nagrinėjamu laikotarpiu Stepnoj lageryje lietuviai pagal skaičių užėmė antrą vietą tarp kitų tautybių kalinių.

3 lentelė. *Pesčanyj lagerio kalinių tautinė sudėtis 1951–1952 m.*⁵

Data \ Tautybė	1951 01 01	1951 04 01	1951 07 01	1951 10 01	1952 01 01
Rusai	3 991	6 676	6 626	5 974	7 651
Ukrainiečiai	9 734	15 105	15 402	14 227	17 844
Baltarusiai	959	1 622	1 626	1 463	1 903
Azerbaidžaniečiai	105	119	119	112	155
Gruzinai	149	180	180	176	236
Armėnai	–	252	249	243	355
Turkmėnai	25	31	27	29	81
Uzbekai	28	139	137	123	194
Tadžikai	29	32	32	27	51
Kazachai	192	226	224	196	346
Kirgizai	–	13	13	1	22
Suomiai ir kareliai	48	49	48	48	69
Moldavai	115	148	146	124	325
Lietuviai,	1 849	2 453	2 451	2 181	2 914
%	9,23	8,21	8,15	7,95	8,08

Latviai	998	1 332	1 318	1 225	1 739
Estai	669	774	767	762	1 317
Totoriai	107	125	123	113	178
Baškirai	14	16	16	16	20
Žydai	168	220	220	221	326
Kiti	843	351	318	149	328
Iš viso	20 023	29 863	30 042	27 410	36 054

Iš 3 lentelės matyti, kad Pesčanyj lageryje lietuvių skaičius nuo 1 849 žmonių 1951 m. sausio mėn. išaugo iki 2 453 žmonių tą pačių metų balandį. Lietuvių padaugėjo 604 žmonėmis, arba 32,66 proc., ir bendrame kalinių, kurių per šį laikotarpį tame lageryje padaugėjo 9 840 žmonių, skaičiuje tai sudarė 8,21 proc. Nors lietuvių skaičius balandį padidėjo, jų procentas, palyginti su sausio mėn., sumažėjo 1,02 proc. Spalio mėn., palyginti su liepa, lageryje buvo 270 lietuvių mažiau, bendrame kalinių skaičiuje jie sudarė 7,95 proc. 1952 m. sausį lietuvių gerokai padaugėjo –

net 2 914 žmonių. Palyginti su 1951 m. spalio, lietuvių skaičius išaugo 733 žmonėmis, o metinis skirtumas – 1 065 žmonės. Nors lietuvių skaičius didėjo, jų procentas bendrame Pesčanyj lagerio kalinių skaičiuje, kuris, palyginti su 1951 m. spalio, padidėjo 8 644 žmonėmis, kaip ir anksčiau, buvo apie 8 proc. Lietuviai sudarė 8,47 proc. bendro per tris mėnesius atvykusių į lagerį kalinių skaičiaus. Nagrinėjamu laikotarpiu Pesčanyj lageryje lietuviams pagal skaičių teko trečia vieta tarp kitų tautybių kalinių.

4 lentelė. *Pesčanyj lagerio kalinių tautinė sudėtis (nurodyto 1953 m. mėnesio pirmąją dieną)*⁶

Tautybė \ Mėnuo	Sausis	Balandis	Birželis	Liepa
Rusai	5 475	5 206	4 564	4 667
Ukrainiečiai	12 710	12 909	11 428	11 488
Baltarusiai	1 333	1 314	1 240	1 246
Gruzinai	170	163	132	131
Armėnai	250	231	180	180
Azerbaidžaniečiai	124	121	97	87
Kazachai	203	273	224	211
Turkmėnai	112	98	77	77
Uzbekai	146	157	127	126
Tadžikai	41	41	33	30
Kirgizai	25	28	23	22
Totoriai	210	202	174	174
Baškirai	17	16	12	12
Čiuvašai	–	–	2	–
Moldavai	358	350	335	335
Suomiai ir karelai	55	51	45	45
Latviai	1 584	1 581	1 474	1 474
Lietuviai,	2 521	2 507	2 387	2 367
%	9,13	9,15	9,66	9,52

Estai	1 390	1 347	1 273	1 273
Žydai	305	288	274	275
Udmurtai	–	–	1	–
Kiti	556	501	576	625
Iš viso	27 585	27 385	24 704	24 845

4 lentelė rodo, kad 1953 m. sausio mėn., palyginti su 1952 m. sausio mėn., Peščanyj lageryje buvo 393 lietuviais mažiau. Tai įvyko dėl to, kad 8 469 žmonėmis sumažėjo bendras šio lagerio kontingentas – didžioji dalis šių kalinių buvo perkelta į kitus lagerius. Balandį lietuvių, palyginti su sausiu, sumažėjo 14 žmonių, o birželį, palyginti su balandžiu, – 120 žmonių, liepos mėn. buvo dar 20 lietuvių mažiau.

Nustatyti, dėl ko sumažėjo lietuvių – ar kad jie buvo perkelti į kitus lagerius, ar kad mirė nuo ligos, traumos arba buvo

nužudyti, – neįmanoma. Nors tiek lietuvių, tiek bendras viso lagerio kalinių skaičius smarkiai svyravo, lietuviai išlaikė savo poziciją – vidutiniškai 9,5 proc. bendro kalinių skaičiaus. Taigi Peščanyj lageryje, palyginti su Stepnoj lageriu, matyti neigiama lietuvių procento dinamika – nuo 14 proc. iki 9 proc., o bendras lietuvių skaičius (išskyrus 1952 m. sausio mėn.) čia buvo mažesnis nei Stepnoj lageryje. Nagrinėjamu laikotarpiu Peščanyj lageryje lietuviai pagal skaičių užėmė trečią vietą tarp kitų tautybių kalinių.

5 lentelė. *Lugovoj lagerio kalinių tautinė sudėtis (nurodyto 1953 m. mėnesio pirmąją dieną)⁷*

Mėnuo \ Tautybė	Sausis	Balandis	Liepa	Spalis
Rusai	2 374	2 907	2 919	2 706
Ukrainiečiai	3 410	4 355	4 607	4 509
Baltarusiai	333	457	456	440
Azerbaidžaniečiai	49	55	47	40
Gruzinai	55	64	63	60
Armėnai	99	118	119	112
Turkmėnai	39	54	53	49
Uzbekai	66	72	72	71
Tadžikai	23	25	25	24
Kazachai	161	185	184	168
Kirgizai	19	21	20	18
Suomiai ir kareliai	15	21	21	20
Moldavai	177	231	230	222
Lietuviai,	729	836	845	826
%	7,99	7,42	7,40	7,82
Latviai	573	627	635	624
Estai	509	588	596	588
Totoriai	78	106	105	100
Baškirai	3	3	3	3
Žydai	109	130	125	116
Kiti	299	398	293	266
Iš viso	9 120	11 253	11 418	10 562

5 lentelės duomenys rodo nuo 1951 m. sausio iki liepos (iki tol į Lugovoj lagerį iš visų ypatingųjų lagerių buvo suvežti invalidai; 1951 m. kovo mėn. jų čia buvo 7 247⁸) šiame lageryje didėjantį lietuvių skaičių ir nedidelį procentinį jų pokytį bendroje lagerio kontingento sudėtyje. Nuo sausio iki balandžio lietuvių lageryje padaugėjo 107 žmonėmis, o bendrame lagerio kalinių skaičiuje jų sumažėjo 0,57 proc. Liepą lietuvių, palyginti su sausiu, buvo 116 daugiau,

o tarp visų lagerio kalinių jų buvo 7,40 proc. Spalio mėn. lietuvių, palyginti su liepa, sumažėjo 19 žmonių, atitinkamai jų buvo mažiau ir bendrame lagerio kontingente. Bet lietuvių procentas, palyginti su liepa, išaugo 0,42 proc. ir buvo 7,82 proc., nors ir nepasiekė aukščiausios nagrinėjamo laikotarpio ribos – 7,99 proc. (sausio mėn.). Nagrinėjamu laikotarpiu Lugovoj lageryje lietuviai pagal skaičių užėmė trečią vietą tarp kitų tautybių kalinių.

6 lentelė. *Dalnij lagerio kalinių tautinė sudėtis (nurodyto 1953 m. mėnesio pirmąją dieną)⁹*

Tautybė \ Mėnuo	Sausis	Vasaris	Balandis	Birželis	Liepa
Rusai	507	498	485	474	467
Ukrainiečiai	1 022	1 015	1 005	994	984
Baltarusiai	104	104	103	102	99
Gruzinai	18	18	18	18	17
Armėnai	24	24	23	23	21
Azerbaidžaniečiai	25	23	21	21	20
Kazachai	53	53	52	52	52
Turkmėnai	7	7	7	7	7
Uzbekai	41	41	40	37	37
Tadžikai	16	16	15	14	14
Kirgizai	3	3	3	3	3
Totoriai	28	28	27	27	27
Baškirai	1	1	1	1	1
Čiuvašai	2	2	2	2	1
Moldavai	29	29	29	29	28
Suomiai ir karelai	5	5	5	5	5
Latviai	204	204	204	203	201
Lietuviai,	179	179	177	174	174
%	7,16	7,22	7,24	7,23	7,32
Estai	136	135	132	131	129
Žydai	23	23	23	23	21
Mordviai	15	15	15	14	14
Čečėnai	12	12	12	11	11
Kabardinai	12	12	12	12	12
Kiti	32	31	31	29	29
Iš viso	2 498	2 478	2 442	2 406	2 374

1953 m. sausio–liepos mėn. Dalnij lageryje vidutiniškai buvo 175 lietuviai. Nors liepą, palyginti su sausiu, lietuvių buvo 5 mažiau, jų procentas bendrame šio lagerio kalinių skaičiujė padidėjo 0,16 proc. Lietuviai sudarė vidutiniškai 7,23 proc. viso lagerio kalinių skaičiaus, o kiekybiniu požiūriu buvo ketvirti tarp kitų tautybių kalinių. Jeigu keltume klausimą, kodėl nagrinėjamu laikotarpiu lietuvių sumažėjo, labai tikėtina, kad tai lėmė mirtys nuo ligų, traumų arba patirto smurto.

Galima apibendrinti, kad iš visų keturių Kazachstano teritorijoje dislokuotų ypatingųjų lagerių daugiausia lietuvių kalėjo Stepnoj lageryje, po jo ėjo Pesčanyj, Lugovoj ir Dalnij lageriai. Pagal lietuvių procentą pirmavo Pesčanyj lageris.

7 lentelė. *Mineralnyj lagerio kalinių tautinė sudėtis 1949 01 01, 1952 01 01 ir 1952 12 01*¹⁰

Data	1949 01 01	1952 01 01	1952 12 01
Tautybė			
Rusai	2 314	8 821	6 125
Ukrainiečiai	3 987	11 622	10 060
Baltarusiai	562	1 490	1 236
Azerbaidžaniečiai	–	49	7
Gruzinais	151	276	209
Armėnai	77	237	190
Turkmėnai	5	34	27
Uzbekai	23	91	62
Tadžikai	14	30	17
Kazachai	26	85	54
Kirgizai	2	17	10
Suomiai ir karelai	40	126	87
Moldavai	93	296	265
Lietuviai,	1 407	3 600	3 778
%	13,88	11,65	14,48
Latviai	525	1 741	1 690
Estai	480	1 326	1 673
Totoriai	64	189	111
Baškirai	2	11	7
Čiuvašai	–	–	4
Žydai	106	388	391
Kiti	254	461	82
Iš viso	10 132	30 890	26 085

Mineralnyj lageryje nuo 1949 m. sausio mėn. iki 1952 m. sausio mėn. įvyko staigus lietuvių skaičiaus šuolis – jų padaugėjo 2 371 žmogumi, arba 2,68 karto. Tačiau, tuo laikotarpiu šiame lageryje tris kartus padidėjus bendram kalinių skaičiui, lietuvių dalis jame sumažėjo 1,83 proc. 1952 m. pabaigoje bendras lagerio kalinių skaičius 4 805 žmonėmis sumažėjo, o lietuvių kalinių – 178 žmonėmis padidėjo. Todėl lietuvių procentas iki to laiko išaugo 2,83 proc. ir jie sudarė 14,48 proc. visų kalinių.

Lietuvių skaičius nuo 1949 m. sausio mėn. iki 1952 m. sausio mėn. Mineralnyj lageryje padidėjo dėl to, kad daugiau jų buvo atkelta iš kitų lagerių ir kalėjimų, kur jie pateko vidaus reikalų ir saugumo organams Lietuvoje vykdant antisovietinio pasipriešinimo kovotojų represijas. Nagrinėjamu laikotarpiu Mineralnyj lageryje lietuviai pagal skaičių užėmė trečią vietą tarp kitų tautybių kalinių.

8 lentelė. *Gornyj lagerio kalinių tautinė sudėtis 1949 01 01, 1952 01 01 ir 1952 12 01*¹¹

Data	1949 01 01	1952 01 01	1952 12 01
Tautybė			
Rusai	2 314	2 973	3 121
Ukrainiečiai	2 497	6 740	10 083
Baltarusiai	90	425	583
Azerbaidžaniečiai	–	20	27
Gruzinais	3	47	64
Armėnai	4	59	66
Turkmėnai	–	50	33
Uzbekai	4	73	82
Tadžikai	1	32	36
Kazachai	1	80	87
Kirgizai	–	27	18
Suomiai ir karelai	4	62	61
Moldavai	9	45	121
Lietuviai,	109	963	1 367
%	2,01	7,00	7,57
Latviai	111	1 139	1 150

Estai	224	605	993
Totoriai	9	100	85
Baškirai	–	8	10
Udmurtai	–	3	–
Čiuvašai	–	–	3
Žydai	4	101	125
Kiti	18	302	51
Iš viso	5 402	13 754	18 056

Kaip matyti iš 8 lentelės, Gornyj lageryje 1949 m. sausio–1952 m. sausio mėn. įvyko staigus lietuvių skaičiaus šuolis – jų padaugėjo 854 žmonėmis, arba 8,83 karto. Bendrame lagerio kalinių skaičiuje (jis išaugo 2,5 karto) lietuvių padaugėjo 3,5 karto ir jie tada sudarė 7,0 proc. visų kalinių. Matome, kad 1952 m. pabaigoje, palyginti su 1952 m. pradžia, lietuvių taip pat akivaizdžiai padaugėjo – 404 žmonėmis. 0,57 proc. išaugo ir lietuvių dalis bendrame kalinių skaičiuje (jis padidėjo daugiau nei trečdaliu). Iš viso nagrinėjamu laikotarpiu lietuvių skaičius padidėjo 12,54 karto, o jų procentas bendrame kalinių skaičiuje – 3,76 karto. Lietuvių skaičius Gornyj lageryje nuo 1949 m. sausio mėn. iki 1952 m. sausio mėn. didėjo dėl to, kad vykdančios represijas jie čia buvo siunčiami iš kitų lagerių ir kalėjimų. Gornyj lageryje, kaip ir Mineralnyj lageryje, nagrinėjamu laikotarpiu didėjo tiek lietuvių skaičius, tiek ir jų procentas bendrame kalinių skaičiuje. Tuo laikotarpiu Gornyj lageryje lietuviai pagal skaičių užėmė trečią vietą tarp kitų tautybių kalinių.

9 lentelė. *Dubravnyj lagerio kalinių tautinė sudėtis 1949 01 01, 1952 01 01 ir 1952 12 01*¹²

Data \ Tautybė	1949 01 01	1952 01 01	1952 12 01
Rusai	6 147	4 997	3 812
Ukrainiečiai	9 122	9 429	8 889
Baltarusiai	1 121	1 373	1 031
Azerbaidžaniečiai	–	56	56

Gruzinai	168	80	69
Armėnai	233	169	104
Turkmėnai	45	35	27
Uzbekai	168	87	69
Tadžikai	25	11	13
Kazachai	65	44	27
Kirgizai	5	3	1
Tiurkai	5	–	–
Suomiai ir karelai	62	74	47
Moldavai	145	207	143
Lietuviai, %	1 234, 5,76	1 377, 6,52	1 552, 8,25
Latviai	1 395	1 365	1 112
Estai	793	1 241	1 200
Totoriai	189	241	155
Baškirai	12	11	9
Udmurtai	–	7	–
Čiuvašai	–	–	25
Žydai	244	283	306
Buriatai	–	–	4
Čečėnai	–	–	3
Kiti	230	365	148
Iš viso	21 408	21 090	18 802

1949 m. sausio–1952 m. gruodžio mėn. Dubravnyj lageryje lietuvių padaugėjo 318 žmonių, o bendrame kalinių skaičiuje – 2,49 proc. Taigi lietuvių skaičius nagrinėjamu laikotarpiu didėjo, kaip ir jų procentas bendrame kalinių skaičiuje. Tai vyko dėl lietuvių perkėlimo iš kitų lagerių ir kalėjimų. Nagrinėjamu laikotarpiu Dubravnyj lageryje lietuviai pagal skaičių užėmė trečią vietą tarp kitų tautybių kalinių.

10 lentelė. *Beregovoj lagerio kalinių tautinė sudėtis 1949 01 01, 1952 01 01 ir 1952 12 01*¹³

Data \ Tautybė	1949 01 01	1952 01 01	1952 12 01
Rusai	3 163	4 731	3 651
Ukrainiečiai	4 772	11 617	12 712
Baltarusiai	370	969	981
Azerbaidžaniečiai	–	123	69

Gruzinai	48	114	99
Armėnai	73	135	87
Turkmėnai	42	62	41
Uzbekai	84	129	89
Tadžikai	46	45	30
Kazachai	103	200	169
Kirgizai	11	40	21
Suomiai ir karelai	10	40	42
Moldavai	66	155	183
Lietuviai,	620	2 043	2 189
%	5,93	8,81	9,63
Latviai	162	1 203	1 037
Estai	405	878	786
Totoriai	161	167	103
Baškirai	13	27	12
Udmurtai	–	15	–
Čiuvašai	–	–	21
Žydai	61	149	99
Kiti	233	330	288
Iš viso	10 443	23 172	22 709

Per trejus metus, 1949 m. sausio–1952 m. sausio mėn., Beregovoj lageryje lietuvių padaugėjo 1 423 žmonėmis, arba 3,29 karto. Lietuvių procentas bendrame šio lagerio kalinių skaičiuje išaugo 2,88 proc. ir sudarė 8,81 proc. Per dvejus pastaruosius metus lietuvių skaičius Beregovoj lageryje išaugo 146 žmonėmis, o jų procentas – 0,82 proc. ir sudarė 9,63 proc. Lietuvių skaičiaus augimo tempas šiame lageryje viršijo jų augimo tempą Stepnoj ir Pesčanyj lageriuose, bet buvo mažesnis už augimo tempą Gornyj lageryje. Beregovoj lageryje, kaip ir Gornyj bei Dubravnyj lageriuose, nagrinėjamu laikotarpiu didėjo tiek lietuvių skaičius, tiek jų procentas bendrame kalinių skaičiuje. Iš viso nagrinėjamu laikotarpiu lietuvių skaičius Beregovoj lageryje išaugo 3,53 karto, o jų procentas – 1,62 karto. Tuo laikotarpiu šiame lageryje lietuviai pagal skaičių užėmė trečią vietą tarp kitų tautybių kalinių.

11 lentelė. Rečnoj lagerio kalinių tautinė sudėtis 1951 01 01 ir 1952 12 01¹⁴

Tautybė \ Data	1951 01 01	1952 12 01
Rusai	2 835	5 648
Ukrainiečiai	5 744	14 336
Baltarusiai	583	1 503
Azerbaidžaniečiai	45	68
Gruzinai	76	90
Armėnai	107	151
Turkmėnai	8	17
Uzbekai	28	57
Tadžikai	13	12
Kazachai	30	48
Kirgizai	6	10
Suomiai ir karelai	29	60
Moldavai	87	288
Lietuviai,	2 196	4 348
%	15,89	13,84
Latviai	835	1 968
Estai	808	2 038
Totoriai	66	119
Baškirai	4	11
Udmurtai	–	16
Čiuvašai	–	30
Osetinai	–	37
Žydai	138	288
Čečėnai	–	9
Kiti	178	248
Iš viso	13 816	31 400

Per dvejus metus Rečnoj lageryje lietuvių padaugėjo 2 152 žmonėmis, arba 1,97 karto. Tačiau dėl bendro kalinių skaičiaus šiame lageryje padidėjimo 2,27 karto lietuvių procentas čia sumažėjo 2,05 proc. Lietuvių skaičiaus augimo tempas Rečnoj lageryje buvo mažesnis nei Beregovoj lageryje, bet didesnis nei Dubravnyj lageryje. Nagrinėjamu laikotarpiu Rečnoj lageryje lietuviai pagal skaičių užėmė trečią vietą tarp kitų tautybių kalinių.

12 lentelė. *Ozernyj ir Kamyševyj lagerių kalinių tautinė sudėtis 1952 12 01*¹⁵

Lageris \ Tautybė	Ozernyj	Kamyševyj
Rusai	6 630	2 186
Ukrainiečiai	9 887	3 757
Baltarusiai	967	310
Azerbaidžaniečiai	44	20
Gruzinai	92	29
Armėnai	124	59
Turkmėnai	31	7
Uzbekai	73	28
Tadžikai	25	17
Kazachai	145	96
Kirgizai	34	13
Suomiai ir karelai	37	15
Moldavai	267	35
Lietuviai,	1 696	741
%	6,77	9,32
Latviai	2 353	234
Estai	1 191	110
Totoriai	130	68
Baškirai	13	9
Čiuvašai	24	12
Osetinai	–	4
Žydai	493	20

Čečėnai, ingušai	–	13
Kabardinai	–	5
Kiti	768	162
Iš viso	25 024	7 950

Lyginant lietuvių, 1952 m. gruodžio mėn. kalėjusių Ozernyj ir Kamyševyj lageriuose, skaičių, reikia atkreipti dėmesį, kad pirmajame lageryje jų buvo 2,28 karto daugiau nei antrajame, nors bendrame kalinių skaičiuje lietuvių procentas Kamyševyj lageryje buvo 2,55 proc. didesnis. Nagrinėjamu laikotarpiu Ozernyj ir Kamyševyj lageriuose lietuviai pagal skaičių užėmė trečią vietą tarp kitų tautybių kalinių.

Apibendrinant galima pasakyti, kad iš septynių ypatingųjų lagerių, dislokuotų Rusijos teritorijoje, pagal lietuvių skaičių ir dalį bendrame kalinių skaičiuje pirmavo Mineralnyj, Rečnoj ir Beregovoj lageriai, toliau ėjo Ozernyj, Dubravnyj ir Gornyj, pabaigoje – Kamyševyj lageris. Bendrame kalinių skaičiuje lietuviai užėmė antrą vietą Stepnoj lageryje, ketvirtą – Dalnij, o visuose kituose lageriuose – trečią vietą.

13 lentelė. *Lietuvių skaičiaus SSRS MVD ypatinguosiuose lageriuose ir procento bendrame jų lagerių kalinių skaičiuje suvestiniai duomenys*

Lageris \ Data	1949 01 01	1950 03 27	1951 01 01	1952 01 01	1952 12 01	1953 01 01	1954 01 06
Stepnoj,		1 364	2 078	2 456	2 500	2 654	2 690
%		4,98	12,16	11,53		13,56	13,74
Pesčanyj,			1 849	2 914	2 700	2 521	
%			9,23	8,08		9,13	
Lugovoj,			729		700		
%			7,99				
Dalnij,					170	179	
%						7,16	
Mineralnyj,	1 407			3 600	3 778	3 700	
%	13,8			11,65	14,48		
Gornyj,	109			963	1 367	1 300	
%	2,01			7,00	7,57		
Dubravnyj,	1 234			1 377	1 552	1 500	
%	5,76			6,52	8,25		

Beregovoj, %	620 5,93			2 043 8,81	2 189 9,63	2 100	
Rečnoj, %			2 196 15,89		4 348 13,84	4 000	
Ozernyj, %					1 696 6,77	1 600	
Kamyševyj, %					741 9,32	700	
Iš viso	3 370	1 364	6 852	13 353	15 671	5 354	2 690

Iš 13 lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad daugiausia lietuvių – 15 671 žmogus – SSRS MVD ypatinguosiuose lageriuose kalėjo 1952 m. gruodžio mėn. Pagal kalėjusių lietuvių skaičių išsiskiria Rečnoj ir Mineralnyj lageriai (4 348 ir 3 778 žmonės), po jų eina Peščanyj, Stepnoj ir Beregovoj lageriai (2 914, 2 690 ir 2 189 žmonės). Kalinių lietuvių skaičius lageriuose svyruoja nuo 2,01 proc. (Gornyj lageris 1949 m. sausio mėn.) iki 14,48 proc. (Mineralnyj lageris 1952 m. gruodžio mėn.) bendro kalinių kontingento. Lietuvių skaičius stabiliai didėjo Stepnoj ir Peščanyj lageriuose, o Gornyj, Dubravnyj ir Beregovoj lageriuose stabiliai didėjo lietuvių procentas bendrame kalinių skaičiuje.

Padarius prielaidą, kad lietuvių skaičius Stepnoj, Peščanyj ir Dalnij lageriuose 1952 m. gruodžio mėn. nedaug skyrėsi nuo jų skaičiaus 1952 m. sausį ir 1953 m. sausį, o vidutinis lietuvių skaičius Lugovoj lageryje 1952 m. buvo 700 žmonių, galima manyti, kad lietuvių skaičius minėtuose lageriuose buvo atitinkamai 2 500, 2 700, 700 ir 170 žmonių (šie skaičiai 13 lentelėje pateikti įprastu šriftu, kitaip nei realūs, kurie pažymėti ryškiau). Tokiu atveju bendras lietuvių skaičius ypatinguosiuose lageriuose

1952 m. pabaigoje galėjo būti daugiau nei 21 000 žmonių. Analogišką skaičiavimą galima pritaikyti ir nustatant apytikslį kituose lageriuose 1953 m. sausio mėn. kalėjusių lietuvių skaičių, bet šiuo atveju jis būtų mažesnis – apie 20 000 žmonių. Tuo remiantis, galima sakyti, kad maksimalų lietuvių, kalėjusių ypatinguosiuose lageriuose, skaičių geriausiai reprezentuoja 1952 m. gruodis.

IŠVADOS

SSRS MVD ypatinguosiuose lageriuose kalėjusių lietuvių skaičiaus analizė pagal metus ir lagerius suteikia galimybę atsekti kiekybinę dinamiką, taip pat nustatyti lagerius, kuriuose kalinių lietuvių buvo daugiausia arba mažiausia. Šiame straipsnyje pateikti statistiniai duomenys, nors ir nėra išsamūs (trūksta kai kurių skaičių pagal atskiras datas ir lagerius), liudija lietuvių tragiškų likimų mastą nagrinėjamu laikotarpiu. Šie duomenys, panaudoti kartu su lietuvių buvimo ypatinguosiuose lageriuose istorijos kitų aspektų tyrimo rezultatais, atskleidžia reikšmingas lietuvių tautos tragedijos 1948–1956 m. detales.

Nuorodos

¹ Н. А. Морозов, *Особые лагеря МВД СССР в Коми АССР (1948–1954)*, Сыктывкар, 1998; Т. Алланиязов, О. Наймушина, «...Неповиновение надо пресечь». *К истории восстания заклю-*

ченных в 3-м отделении Степного лагеря МВД СССР (16 мая–26 июня 1954 года). Документы. Факты. Суждения, Алматы: Фонд «XXI век», 2004; А. И. Широков, «Берлаг: Формирование и деятельность Особого лагеря МВД на Кольме», 2009 г., <http://sun.tsu.ru/mminfo/000063105/326/>

image/326-091.pdf; Т. К. Алланиязов, *Карлаг: Кенгирское восстание*, Караганда: Изд-во университета «Болашак», 2010; И. В. Грибанова, «Труд в особых лагерях ГУЛАГа: Берлаг, 1948–1954 гг.», *Экономическая история. Ежегодник. 2010*, отв. ред. Л. И. Бородкин, Ю. А. Петров, Москва: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2010; Т. К. Алланиязов, Н. Т. Жумадилова, Ж. М. Баймурынов, *Очерки истории Степного лагеря МВД СССР (1948–1956 гг.)*, Карагандинский университет «Болашак», 2011; Н. О. Дулатбеков, Т. К. Алланиязов, Н. Т. Жумадилова, Ж. М. Баймурынов, Б. А. Жунусова, И. Ю. Фалежинская, *Особлаги в Казахстане: Степной. Песчаный. Луговой. Дальний*, Алматы, 2014; Н. О. Дулатбеков, Т. К. Алланиязов, Н. Т. Жумадилова, Ж. М. Баймурынов, Б. А. Жунусова, *Особлаги: Минеральный. Горный. Дубравный. Береговой*, Алматы, 2015.

² Н. О. Дулатбеков, Т. К. Алланиязов, Н. Т. Жумадилова, Ж. М. Баймурынов, Б. А. Жунусова, И. Ю. Фалежинская, *Особлаги в Казахстане: Степной. Песчаный. Луговой. Дальний*, с. 14–22.

³ RFVA, f. 9414, ap. 1, b. 1356, l. 25, 32, 63, 68, 91, 96, 123, 128, 155, 160; b. 1870, l. 228.

⁴ Ibid., b. 1385, l. 5, 57, 93, 132, 165, 189, 218, 251; ГУЛАГ: *Главное управление лагерей. 1918–1960*, Москва: МФД, 2000, с. 628–629.

⁵ RFVA, f. 9414, ap. 1, b. 1356, l. 25, 32, 63, 68, 91, 96, 123, 128, 155, 160.

⁶ Ibid., b. 1385, l. 9, 223.

⁷ Ibid., b. 1356, l. 25, 32, 63, 68, 73, 127, 132.

⁸ Ibid., b. 490, l. 68–69.

⁹ Ibid., b. 1385, l. 11, 63, 99, 139, 195, 226.

¹⁰ Ibid., b. 1356, l. 11, 25, 32, 39; b. 1385, l. 1; b. 1845, l. 21, 21 a. p.

¹¹ Ibid., b. 1356, l. 11, 25, 32, 39; b. 1385, l. 2; b. 1845, l. 21, 21 a. p.

¹² Ibid., b. 1845, l. 21, 21 a. p.; b. 1356, l. 11, 25, 32, 39; b. 1385, l. 4.

¹³ Ibid., b. 1845, l. 21, 21 a. p.; b. 1356, l. 11, 25, 32; b. 1385, l. 6.

¹⁴ Ibid., b. 1356, l. 25, 32, 39; b. 1385, l. 7.

¹⁵ Ibid., b. 1385, l. 8, 10.

Gauta 2018 09 12

O. Baikonurovo universitetas,
Žezkazganas, Kazachijos Respublika,
klio56@mail.ru

Turganbek Allanijazov

LITHUANIANS AMONG PRISONERS OF OTHER ETHNIC GROUPS IN SPECIAL-PURPOSE CAMPS OF USSR MGB

Summary

Turganbek Allanijazov (the Republic of Kazakhstan, O. A. Baikonurov Zhezkazgan University), the author of this article, explores main statistical data related to the number of Lithuanians in special purpose camps of The Chief Administration of Corrective Labour Camps (GULAG) under the Ministry of State Security (MGB) of the Union of Soviet Socialist Republics (USSR), located in the territories of the Kazakh Soviet Socialist Republic

and Russian Soviet Federative Socialist Republic (RSFSR), in 1950–1954. Quantitative dynamics of Lithuanians is presented by years and camps. Tendencies and trends of quantitative change are shown. Camps with the greatest number of Lithuanians are specified, as well as those with the least number. The date within the lifetime period of camps known for the greatest number of Lithuanians as prisoners is indicated.